

УДК 378.6:[929 Сухомлинський:37] (477)

DOI 10.31652/2415-7872-2019-57-179-182

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ ПОТРЕБ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

М. О. Давидюк

orcid.org/0000-0002-2055-601X

В. А. Сапогов

У статті розкрито особливості використання педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського, актуальні для професійної підготовки сучасного вчителя. Розглянуто способи практичної реалізації ідей Сухомлинського про виховання культури пізнання й розумової праці дитини, про створення умов для розвитку діяльнійшої позиції школяра, про значення індивідуального підходу до кожного вихованця. Описано форми роботи, що сприяють формуванню дослідницької позиції студентів – майбутніх учителів, проаналізовано освітньо-виховні можливості аудиторної і позааудиторної роботи зі студентами, спрямовані на розвиток педагогічної культури, любові до праці, бажання читати книги й розширювати свої світоглядні горизонти, реалізовувати дослідницьку складову вчительської праці. На основі сучасного прочитання й рецепції філософсько-педагогічних смислів спадщини педагога-новатора розкрито можливості використання таких форм взаємного навчання і обміну досвідом у студентській аудиторії, як педагогічний семінар, наукова дискусія, побудова системи прийомів індивідуального підходу до учня шляхом узагальнення експертних оцінок. Акцентовано актуальність методичних порад Василя Сухомлинського для створення розвивального освітнього середовища сучасної української школи.

Ключові слова: спадщина В. Сухомлинського, підготовка майбутнього вчителя, культура педагогічної праці, дослідницька позиція вчителя, взаємне навчання педагогів, індивідуальний підхід до учнів.

PEDAGOGICAL HERITAGE OF VASIL SUKHOMLINSKY IN THE MEASURE OF THE NEEDS OF MODERN EDUCATION AND PROFESSIONAL PREPARATION OF TEACHER

M. Davydiuk, V. Sapogov

The article reveals the peculiarities of the use of the pedagogical heritage of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlinsky, relevant for the professional training of a modern teacher. Methods of practical realization of Sukhomlinsky's ideas about raising the culture of cognition and mental work of the child, creation of conditions for the development of the student's active position, and the importance of the individual approach to each pupil are considered. Forms of work that contribute to the formation of the research position of students – future teachers are described, educational opportunities for classroom and non-auditing work with students are analyzed, they aim at developing of pedagogical culture, love for work, the desire to read books, expand their worldview horizons and implement the research component of teaching work. Based on the modern reading and reception of the philosophical and pedagogical meanings of heritage of the teacher-innovator, the possibilities of using such forms of mutual learning and exchange of experience in the student's class as the pedagogical seminar, scientific discussion, the construction of the individual approach system to the student through the generalization of expert assessments are revealed. The emphasis is put on the relevance of methodical pieces of advice of Vasyl Sukhomlinsky for creating a developing educational environment of the modern Ukrainian school.

Key words: V.Sukhomlinsky's heritage, preparation of the future teacher, the culture of pedagogical

Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується домінуванням тенденцій прагматизації вчительської праці, коли статус учителя фактично стає статусом працівника сервісної сфери, що надає платні освітні послуги. Унаслідок цього розвивається традиційний для української культури образ учителя – інтелігента, мудрого наставника, самовідданого педагога, щирого вихователя.

Осмилення сучасного стану професійної підготовки вчителя у філософсько-педагогічному, історико-культурному контекстах неможливе без звернення до знакових постатей педагогічної науки, до їхніх освітанських здобутків, педагогічної спадщини. Винятковою є спадщина Василя Олександровича Сухомлинського: до джерел його педагогічної мудрості звертались і звертатимуться надалі покоління

українського й зарубіжного вчительства, які прагнуть навчитися в Педагога-Майстра дослухатися до дитячої душі, вловлюючи найтонші її порухи і бачити в кожній дитині унікальність і обдарованість.

Реальність змінюється довкола нас щохвилини, і, здається, змінюється все в цих умовах перманентних трансформацій соціуму, науки і технологій. Ми задаємося питанням, як, чому і в який спосіб учити сучасного студента педагогічного університету, який через кілька років працюватиме вчителем у школі, що функціонує сьогодні в умовах цифрової економіки, і повинна готувати своїх учнів до життя в нестабільному світі, сповненому великих можливостей і підступних загроз (війни, тероризм, епідемії, природні катаклізми техногенного характеру).

Сучасний учитель, особливо молодий, не завжди готовий до розв'язання проблем, з якими він зустрічається в школі, в силу обмеженості власного життєвого й професійного досвіду. Нові освітні реалії – компетентнісний підхід до навчання, інклюзивна освіта, технологізація навчання, відкритість і багатоваріантність освітнього середовища та ін. – чекають на вчителя, який орієнтується не лише у власному предметі, але й інтегрує на практиці наукові знання з психології, соціології, фізіології і дефектології, який має досвід міжособистісної взаємодії. Тому, крім академічного процесу безпосередньої фахової підготовки, студенти мають бути залучені в різні соціальні контексти – через участь у різного роду культурних подіях, громадянських акціях, волонтерській діяльності.

Сучасний педагог має орієнтуватися не на предметні знання, а на розвиток особистості учня, спроможної самовизначатися в змінюваному світі, обстоювати власну позицію, бути самостійною і відповідальною людиною.

Мета нашої статті – визначити методичні орієнтири підготовки сучасного вчителя крізь призму сучасного прочитання наукової спадщини Василя Сухомлинського.

Нині набула популярності ідея успішного вчителя, який має виховати успішного учня. Зауважимо: Сухомлинський не говорив про успішного вчителя, педагог у своїх творах веде мову про наставника, з якого дітям хочеться брати приклад, за яким хочеться йти, бо поряд із ним – затишно й радісно. Так, перша порада із «Ста порад учителів» стосується проблеми «Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?» [1, с. 420-425]. «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, який ніколи не припиняється... Це подив перед багатогранністю і невичерпністю людською». І далі: «Практична педагогіка – це знання й уміння не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до рівня мистецтва ... виховувати і відчувати індивідуальний світ дитини».

Кожен час формує свого вчителя, висуваючи до нього свої вимоги. Давня істина про вчителя, який живе, допоки вчиться і вчиться, допоки живе, стає актуальною соціальною проблемою: чим більш багатим у плані професійному буде вчитель, тим більше в нього можливостей налаштувати учнів на пізнання.

Зміст предметних дисциплін у педагогічному університеті має бути спрямований не на засвоєння певного набору знань, а на формування цілісної картини світу, опанування логіки предметного матеріалу. Справжній учитель, на переконання В. Сухомлинського, крім професійних знань і умінь, повинен володіти величезним духовним, моральним, етичним потенціалом, такими людськими якостями, як доброта, милосердя, співчуття до ближнього. Учитель повинен бути взірцем у галузі практичної реалізації таких моральних категорій, як відповідальність, совість, честь. Учитель повинен розуміти інший спосіб життя, мислення, поведінки, толерувати несхожість і розмаїтість. Тому сучасні підходи до вищої педагогічної освіти передбачають не лише формування знань, умінь і компетенцій, ціннісного ставлення до дитини і до праці вчителя, а ще й розвиток педагогічних здібностей – комунікативних, перцептивних, дидактичних, організаторських.

Вищим етапом педагогічної творчості, на думку В. Сухомлинського, є поєднання практики з елементами наукового дослідження: тут не йдеться про науково-дослідницьку діяльність в безпосередньому її потрактуванні, а швидше, про вивчення проблем, які вже вирішувались науковцями, але в освітній практиці щоразу розкриваються новими гранями. І вчитель, котрий працює творчо, будучи посередником між педагогічною теорією і шкільною практикою, постійно бачить нові відтінки психолого-педагогічних явищ. «Теорія педагогіки лише в цьому випадку може претендувати на наукове значення, коли вона перевіряється дослідним шляхом», – стверджував педагог.

Навчально-дослідницька діяльність в університеті має спрямовуватися на створення умов для залучення студентів до наукових досліджень, навчання молодих людей логіці наукового пізнання, технікам педагогічного експериментування, роботі з масивами інформації. Навчально-дослідна робота студента має стати складовою освітнього процесу, елементом внутрішньої університетської культури, сприяти становленню педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Звертаючись не лише до сучасників, а й у майбутнє, Василь Сухомлинський писав: «Людина, що добре знає науку, на основі якої побудований предмет, котрий він викладає, закохана в цю науку, знає її горизонт – найновіші відкриття, дослідження,

досягнення. Гордістю школи стає вчитель, який... сам небайдужий до проблем, над якими б'ється його наука, здатний до самостійного дослідження» [2, с. 17].

Педагог був широко переконаний у тому, що вчитель не зможе працювати, не аналізуючи постійно свою діяльність. Саме в постійному прагненні вчителя до самоаналізу власної праці, у розвиткові дослідницької позиції педагог-учений бачив резерв розвитку педагогічної культури. Сухомлинський вважав, що необхідно ще під час навчання у ВНЗ сформувати в студента установку до аналізу своєї діяльності, до встановлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем знань учнів і способами діяльності вчителя.

Сьогодні вже доведено, що в результаті самоаналізу й самооцінки професійної діяльності у вчителя розвивається особливий тип мислення – рефлексивний, про що, випереджаючи час, говорив у своїх працях учитель-новатор. Уже на початковому етапі діяльності колективу Павлівської школи (1948-1954 рр.) важливе місце в ній відводилося пошуку ефективних методів і прийомів розвитку культури педагогічної праці вчителя. На думку Василя Олександровича, для того, щоб добитися, аби кожен учитель знав не тільки ази навчання, а й глибокі джерела предмета, необхідні читання, читання і ще раз читання, «як найперша духовна потреба, як їжа для голодного». Натомість ще в «доцифрову» епоху педагога непокоїв «великий і всезростаючий потік інформації, який несе в собі загрозу». Уплив величезної кількості інформації на сучасного вчителя впродовж робочого дня, під час відпочинку (новини, повідомлення з соцмереж, огляд нових відео і фотоматеріалів до уроків тощо) часто позбавляє його бажання читати додаткову психолого-педагогічну літературу – дається взнаки перенасичення інформацією. Як навчити майбутнього педагога фільтрувати інформацію, не губитися в ній, зберігаючи бажання читати книги?

Університетська аудиторія має стати середовищем не лише для наукових дискусій, методичних майстер-класів і захопливих лабораторних занять, а й місцем зустрічі людей, захоплених однією ідеєю, які будують діалоги і полілоги на засадах спільних професійних і загальнолюдських цінностей. Це може бути творчий вечір письменника-земляка, презентація книги, обговорення кінофільму (разом із колективним переглядом його фрагментів) – важливими для подальшої вчительської праці і роботи над собою стануть емоції, що їх ми переживаємо в гурті однодумців, а не наодинці з гаджетом чи телевізором.

Разом із тим, професійна підготовка майбутнього вчителя неможлива без постійного відстеження й аналізу нових наукових здобутків. В. Сухомлинським учитель розглядався як спеціаліст у певній предметній дисциплінарній галузі. Тому особлива увага акцентувалася на тому, як вчитель знає свій предмет, наукову царину, на основі якої побудована навчальна дисципліна. Це положення зумовило вибір методів і форм розвитку культури педагогічної праці у Павлівській школі: організація індивідуального читання вчителя («справжній учитель – книголюб») була золотим правилом педагогічного колективу школи і стала свого роду традицією; підготовка й читання лекцій з проблем науки, техніки, мистецтва, духовного життя суспільства (наприклад: «Біохімічні процеси й мислення», «Знання й моральність», «Класична генетика і шкільна біологія», «Кібернетика і програмоване навчання» – вражають уже самі назви доповідей!); відвідування й аналіз системи уроків з метою виявлення залежності результатів педагогічної діяльності вчителя від його ерудиції та культури. Варто зауважити, що в той час традиційні рекомендації освітян-науковців щодо розвитку психолого-педагогічної культури вчителя зводилися, в основному, до самостійного читання, але не до дискусій і колективного обговорення на належному науковому рівні проблем теорії і практики.

Ще під час університетського навчання доцільно сформувати в майбутнього вчителя потребу в обміні знаннями про різного роду педагогічні інновації, психологічні відкриття, прагнення залучати в свою діяльність елементи досвіду колег, їхні прогресивні ідеї. Цьому сприяє проведення науково-практичних конференцій, зустрічей з відомими науковцями, вчителями-практиками, організація майстер-класів, які можуть проводитися як освітянами-практиками, так і самими студентами (найчастіше – студентами старших курсів, які вже мали практику в закладах освіти).

Ще один виклик часу – навчити майбутнього педагога працювати з різними учнями, здійснюючи індивідуальний підхід до кожного.

У своїй роботі «Павлівська середня школа» Василь Олександрович відмічає: «Майстерність педагога полягає в умінні побачити обдарованість дитини, визначити сферу застосування її інтелектуальних і творчих сил та поставити перед нею завдання, щоб, розв'язуючи їх, вона долала труднощі, і щоб це сприяло подальшому розвиткові її здібностей. Ми дбаємо про те, щоб учні жили в позаурочний час багатим інтелектуальним життям і щоб це життя позначалося на духовному розвиткові колективу, підносило розумовий рівень усіх учнів, розвивало здібності менш обдарованих» [2, с.284].

Сучасна соціально-культурна ситуація ускладнює проблему індивідуального підходу до учня високими вимогами й очікуваннями його батьків, – з одного боку, а з іншого – низьким рівнем навчальної мотивації самої дитини й вимогами шкільної програми. Як сформувати в педагога вміння бачити те, що потрібне дитині в конкретний момент навчального процесу?

Ще зі студентської лави маємо сформувати у вчителя вміння проектувати індивідуальну траєкторію розвитку кожного вихованця. Без наукового передбачення, без уміння закладати в людину ті зерна, які зійдуть через десятиліття, виховання перетвориться на примітивний догляд, вихователь на неграмотну няньку, педагогіка на знахарство, – зауважував Сухомлинський. Педагогіка у педагогічному університеті повинна стати, на думку В. Сухомлинського, провідним предметом, у центрі уваги якого – жива дитина і живий учитель. У цьому плані корисним буде звернення безпосередньо до досвіду роботи самого педагога-новатора і Павлівської школи. Як описує в своїх статтях Василь Олександрович, на щотижневих педагогічних засіданнях учителі обговорювали духовний світ конкретної дитини, джерела її розумового, морального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку; середовище, в якому в дошкільні роки й у роки шкільного навчання формувалися розум, мислення, почуття, характер, переконання особистості [3, с.201]. Двічі на місяць по понеділках на психологічних семінарах учителі, класні керівники, керівники гуртків, піонервожаті висловлювали думки про того чи іншого учня з метою виявлення його захоплення, нахилів.

Майбутнім учителям під час пропедевтичної, позашкільної і виробничої практики ми даємо завдання спостерігати за дітьми, вивчати їхні інтереси і прагнення, особливості розумової діяльності за допомогою психодіагностичних методик, у ході індивідуальних бесід, аналізувати продукти дитячої творчості (вірші, малюнки, твори, модні нині он-лайн блоги і сторінки в соцмережах), пропонуємо виконувати мікродослідження на тему «Історія однієї дитини», що дозволяє узагальнити інформацію про дитину і встановити причиново-наслідкові зв'язки між історією життя дитини, її характером і темпераментом, її інтересами і мотивацією до навчання, стилем інтелектуальної діяльності, груповим статусом у колективі. На практичних і лабораторних заняттях з «Педагогіки», «Методики виховної роботи», «Основ педагогічної майстерності», «Вікової та педагогічної психології», «Інклюзивної освіти» пропонуємо майбутнім учителям взяти участь в обговоренні фрагментів кінофільмів, персонажами яких є неординарні учні, діти з особливими освітніми потребами, підлітки з непростими життєвими долями і виробити (колективно) стратегії взаємодії вчителя з такими вихованцями, розробити план індивідуального навчання тощо.

Василь Олександрович наполегливо добивався, щоб кожний учитель і вихователь школи був дослідником і раціоналізатором, а не просто «споживачем» педагогічних знань. А для цього необхідні глибокі знання і досвід аналізу педагогічних явищ, сформований ще під час університетського навчання.

З цією метою можуть бути використані прийоми актуалізації особистісних вражень студентів і аналізу ситуацій, що знайомі їм з власного досвіду. Логіко-понятійне пізнання педагогічних явищ супроводжується пізнанням емоційним – і тоді категорії педагогіки у їх прикладному вимірі стають «знайомі» студентів, який включає їх у сферу власного професійного досвіду. Саме в такий спосіб буденні знання шляхом їхнього осмислення й рефлексії перетворюються на елементи педагогічної культури майбутнього вчителя.

Педагогічне знання не може бути повністю формалізоване в силу своєї природи, а тому такі дидактичні методи і прийоми, як розповідь, бесіда, експрес-інтерв'ю є ефективними для створення ситуацій, що дозволяють самовизначитися студенту у власній педагогічній позиції.

Читаючи, перечитуючи, осмислюючи мудрі й гуманні поради Василя Сухомлинського для своїх колег, ми черпаєм з його спадщини непересічну істину: якщо всі, хто задіяний в освітньому процесі, у вихованні дітей і підлітків, будуть поводитися відповідно до принципів гуманної педагогіки, використовуючи при цьому актуальні й ефективні технології навчання й виховання, то кожен педагог зможе дійти до свого учня, допомогти дитині розкрити власний потенціал і визначитись зі своєю життєвою місією у сучасному нестабільному світі.

Література

1. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори / Василь Олександрович Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1975. – 658 с.
2. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5т. К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С. 7- 39.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. Т.3. – С. 7–279.

References

1. Sukhomlynskyi V.O. Sto porad uchyteliu // Vybrani tvory / Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi. – Kyiv: Rad. shkola, 1975. – 658 s.
2. Sukhomlynskyi V.O. Pavlyska serednia shkola / V. Sukhomlynskyi // Vybr. tv.: v 5t. K.: Rad. shkola, 1977. – T.4. – S. 7-39.
3. Sukhomlynskyi V.O. Sertse viddaiu ditiam / Sukhomlynskyi V.O. // Vybr. tv. : v 5 t. – K. : Rad. shk., 1977. T.3. – S. 7–279.